

УДК 37.06
DOI.ORG/10.32703/2663-6352/2024-1-15-57-61
ORCID.ORG/0000-0003-2636-0509
Муляр Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри правосуддя
Державного університету інфраструктури
та технологій

ORCID.ORG/0000-0003-2627-8871
Добкіна Катерина Робертівна
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури
та технологій

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Анотація. У науковій статті приділена увага питанню медіації в системі права, акцентовано на недосконалих аспектах, які висвітлені в Законі України "Про медіацію" та надано рекомендації щодо вдосконалення законодавства у цій сфері. Проаналізована практична сторона проведення медіації (судові справи, в яких вона застосована).

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки передбачає запровадження та розвиток інституту медіації; удосконалення процедури врегулювання спору за участю судді; визначення категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик та інші.

До основних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у сфері медіації необхідно віднести: слід визначити чіткі вимоги до осіб, які можуть виступати медіаторами, з метою уникнення низької якості послуг медіації; зняти обмеження застосування медіації щодо певних категорій спорів, що зменшує її ефективність як альтернативного способу вирішення конфліктів; обов'язкове виконання, оскільки невиконання домовленостей, досягнутих в процесі медіації - знижує мотивацію сторін щодо дотримання угод; підвищення довіри - недовіра учасників процесу медіаційної процедури знижує ефективність процесу; не обмежувати вибір медіатора; якість навчання може вплинути на професійні стандарти у цій сфері; проведення комплексу заходів щодо популяризації та обізнаності населення в яких справах проводиться медіація та є можливість залучити медіатора.

З практичної точки зору застосування медіації в судових процесах у таких справах: щодо поділу майна подружжя; визнання права особистої приватної власності на майно; визначення місця проживання малолітніх дітей; встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділ майна; позбавлення батьківських прав та встановлення опіки.

Ключові слова: вирішення конфлікту, альтернативне вирішення спору, медіатор, суддя, домовленість.

Annotation. The scientific article pays attention to the issue of mediation in the legal system, focuses on imperfect aspects that are covered in the Law of Ukraine "On Mediation" and provides recommendations for improving legislation in this area. The practical side of mediation (court cases in which it is applied) is analyzed.

The Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021-2023 provides for the introduction and development of the mediation institute; improvement of the dispute settlement procedure with the participation of a judge; determination of categories of cases of mandatory pre-trial dispute settlement using mediation and other practices and others.

Gaps in legislation: qualifications of mediators; a selective category of cases in which mediation can be applied; there are no enforcement mechanisms for the implementation of agreements; limitations in choosing a mediator; lack of knowledge regarding mediation; insufficient state support; war; insufficient cooperation of the court with organizations of mediators; insufficient level of awareness of judges about the mediation procedure.

The main recommendations for improving the legislation in the field of mediation should include: clear requirements for persons who can act as mediators should be defined in order to avoid low quality of mediation services; remove restrictions on the use of mediation in relation to certain categories of disputes, which reduces its effectiveness as an alternative method of conflict resolution; mandatory implementation, since non-implementation of the agreements reached in the mediation process reduces the motivation of the parties to comply with the agreements; increase of trust - mistrust of the participants in the mediation procedure reduces the effectiveness of the process; not to limit the choice of a mediator; the quality of training can affect professional standards in this field; carrying out a set of activities aimed at popularizing and raising public awareness of cases in which mediation is being conducted and there is an opportunity to involve a mediator.

From a practical point of view, the use of mediation in court proceedings in such cases: regarding the division of marital property; recognition of the right of personal private ownership of property; determining the place of residence of minor children; establishment of the fact of living as one family without registration of marriage and division of property; deprivation of parental rights and establishment of guardianship.

Keywords: conflict resolution, alternative dispute resolution, mediator, judge, agreement.

Постановка проблеми. Медіація виступає максимально ефективним інструментом в конфліктній ситуації, механізмом, який може вирішити розбіжності між сторонами, без тривалості в часі та судових розглядів. Обговорення проблем з моменту як розпочалась медіаційна процедура є конфіденційним, публічне розголошення ситуації неприпустиме.

Медіатор діє як нейтральна третя сторона, що допомагає учасникам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення, не нав'язуючи свої погляди. Інші сторони, які приймають участь у медіації можуть самостійно обирати час, місце проведення та спосіб проведення. Медіаційна процедура застосовуються в трудових та сімейних спорах, господарських справах, кримінальних провадженнях тощо.

Фактично основна суть медіації - це економія часу на вирішення конфлікту, зменшення навантаження на судову систему, зменшення витратної частини на відновлення порушеного права (судовий збір, витрати на правову допомогу, транспортні витрати та інші).

Основною метою дослідження є медіація як форма вирішення конфліктів, в тому числі розглядається нормативно-правова основа проведення медіації та реальна судова практика щодо здійснення вказаної процедури.

Виклад основного матеріалу. Активна дискусія щодо закріплення на законодавчому рівні проведення медіаційної процедури, визначення ролі медіатора, обговорення мети залучення медіаторів в різні сфері права для врегулювання конфліктів закінчилась прийняттям Закону України “Про медіацію” (15.12.2021) (надалі – Закон). Закон має на меті регулювати процес медіації, тобто допомоги третьої сторони у вирішенні спорів між сторонами. Однак, як і будь-який законодавчий акт, він може мати певні недоліки. Потрібно виділити основні недоліки вказаного нормативно-правового акту та спробувати надати рекомендації щодо його вдосконалення.

Згідно до ч. 1 ст. 1 Закону, медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів, а

учасниками медіації є медіатор (медіатори), сторони медіації, їхні представники, законні представники, захисники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін медіації [1]. Справедливе рішення в результаті медіації може бути досягнуте шляхом суворого дотримання встановлених принципів та правил, формальною рівністю сторін, і відповідно, справедливості вирішення спору частково забезпечується дотриманням процедурної справедливості під час медіаційної процедури [2, с. 130].

На думку Часової Т., Кравець Н. до основних прогалин в Законі слід віднести: 1) публічна чи приватна медіація здійснюється в рамках медіаційної процедури; 2) Верховний Суд як утримувач Єдиного реєстру медіаторів України має високий рівень робочого навантаження; 3) відсутність законодавчо визначених вимог до договору про проведення медіації; 4) опис особливостей проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів) з урахуванням специфіки спорів у кримінальних, цивільних, митних, податкових та адміністративних спорах, оскільки кожен із цих спорів має певну специфіку, то законотворець мав би це врахувати та прописати; 5) відсутні етичні правила проведення медіації; 6) чітко не прописані стадії медіаційної процедури [3, с. 155].

Директива визначає основні аспекти медіації: медіація як спосіб економічно ефективного та швидкого позасудового вирішення спорів [4, с. 1]; медіація має бути добровільним процесом у тому сенсі, що сторони самостійно керують процесом і можуть організувати його на власний розсуд та припинити у будь-який час (13) [3, 2]; медіація не повинна розглядатися як слабша альтернатива судовому розгляду у тому сенсі, що виконання домовленостей, досягнутих в результаті медіації, залежить від доброї волі самих сторін (19) [4, с. 3].

Директивою передбачені основні аспекти здійснення такої діяльності: забезпечення якості медіації (ст. 4), звернення до медіації (ст. 5), забезпечення виконання угод, укладених під час медіації (ст. 6), конфіденційність (ст. 7).

Ізбаш О. пропонує один з кроків врегулювання спорів - онлайн медіація, зовсім новий вид врегулювання, де фактично процеси є автоматизовані. Онлайн вирішення спорів здійснюється за допомогою технічних засобів і найчастіше не передбачає прямого (зокрема візуального) контакту сторін; невербальні прояви, характеристики голосу, інтонації залишаються поза межами сприйняття опонента. Прикладом онлайн-медіації є вирішення спорів в мережі інтернет [5, с. 80]. При цьому, такі спори ефективні щодо малозначних справ, саме така категорія справ має найбільшу кількість до розгляду.

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки розглядається питання альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів (4.1.5). Описуються основні положення: встановлення для окремих, визначених законом, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик; опрацювання питання щодо запровадження інституту мирового судді; запровадження у справах адміністративного судочинства досудових процедур адміністративного оскарження з розширенням можливостей застосування досудових та позасудових процедур врегулювання спорів; оптимізація судових витрат та процедур їх адміністрування з метою заохочення використовувати позасудові способи врегулювання спору; запровадження та розвиток інституту медіації; удосконалення процедури врегулювання спору за участю судді [6].

Суддя Верховного Суду Синельников Є. висловив свою позицію щодо перешкод на шляху розвитку Закону:

- Недостатньо активна роль в інформуванні та пропонуванні медіації представниками правничих професій та судом;
- Відсутність достатньої кількості кваліфікованих медіаторів у деяких регіонах;
- Недостатня співпраця суду з організаціями медіаторів;
- Війна;
- Відсутність обов'язкової медіації у певних категоріях спорів;
- Недостатній рівень обізнаності деяких суддів про медіативні процедури та рівень довіри до зовнішніх медіаторів.

Під час судового процесу з моменту прийняття Закону для проведення медіації зупиняли провадження у справах щодо поділу майна подружжя; визнання права особистої приватної власності на майно; визначення місця проживання малолітніх дітей; встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділ майна; позбавлення батьківських прав та встановлення опіки [7].

Проаналізуємо декілька судових справ в яких застосовувалась медіація (справа № 553/4416/22, 711/9738/19, 444/538/23, 640/5243/17).

В справі № 553/4416/22 представник відповідача, в рамках розгляду, подав заяву про врегулювання спору за участі судді та зупинення провадження у справі на час врегулювання спору. Предмет спору - поділ спільного майна подружжя. Відповідач та його представник заяву підтримали. Відповідно до цивільно-процесуального законодавства врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті (ст. 201); проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді (ч. 1 ст. 203); суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації (п. 4-1 ч. 1 ст. 251). Ухвалою суддя прийняла рішення про врегулювання спору шляхом проведення спільних та, за необхідності, закритих нарад та запропонувала сторонам підготувати для спільних нарад пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору [8].

Медіація також була застосована у справі № 711/9738/19 про визнання права власності на частину майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Після проведення медіаційної процедури позивач подав заяву про відмову від позову і підстави для неприйняття такої відмови судом не встановлені і відмова від позову не суперечить вимогам чинного законодавства та не порушує права сторін, вважає за необхідне прийняти відмову позивача від позову та закрити провадження у справі [9].

У справі (444/538/23) про визнання права особистої приватної власності на майно сторони подали заяву, згідно якої просять суд зупинити провадження у справі на час проведення медіації. Суддя з посиланнями на ЗУ "Про медіацію" ст. ст. 1, 3-5, 17 та ст. ст. 247, 251, 253 Цивільно-процесуального кодексу, прийняв рішення про зупинення провадження у справі на час проведення медіації та надав сторонам 30 днів на проведення медіації [10].

Аналогічною є позиція суду у справі № 640/5243/17 за позовом про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу та поділ майна. Від представника позивача та представника відповідача по справі надійшли клопотання про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації. Згідно вимог ч. 7 ст. 49 ЦПК України сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою. Враховуючи викладене, суд прийняв рішення - позов зупинити на час проведення медіації на дев'яносто днів [11].

Проаналізувавши судову практику, можемо сказати, що суд не відмовляє в проведенні медіації, якщо є ініціатива від учасника процесу. Обов'язково, суд розглядає заяву про проведення медіації, та відповідно приймає рішення.

Висновки. Медіація надає сторонам інструменти та навички для самостійного вирішення майбутніх розбіжностей та стає все більш популярною у різних сферах, включаючи комерційні, сімейні, трудові, міжнародні конфлікти, кримінальні провадження.

До прогалин в законодавстві у сфері медіації слід віднести: кваліфікація медіаторів; вибіркова категорія справ, в яких може застосовуватись медіація; відсутні примусові механізми виконання домовленостей; обмеження у виборі медіатора; необізнаність в частині проведення медіації; недостатня підтримка держави; війна; недостатня співпраця суду з організаціями медіаторів; недостатній рівень обізнаності суддів про медіаційну процедуру.

Судова практика в частині проведення медіації є позитивною для всіх учасників процесу, оскільки скорочує час на вирішення справи, відновлює порушені права та позбавляє суд від розгляду справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію : Закон України № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Жушман М.В. Медіація у цивільному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2021. С. 128-130.
3. Часова Т.О., Кравець Н.В. Медіація як виклик сучасної правової системи. Юридичний науковий електронний журнал № 1/2023 С. 153-155
4. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах: директива, міжнародний документ від 21 травня 2008 р. № 2008/52/ЄС. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text
5. Ізбаш О. Медіація та альтернативне вирішення спорів онлайн. Київський часопис права. 2022. № 1. С. 80–85
6. Указ Президента України “Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки” № 231/2021 від 11.06.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>
7. Синельников Є. Деякі аспекти медіації. Довідка Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_aspekti_mediacii.pdf
8. Ухвала суду від 31 серпня 2023 року, справа № 553/4416/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113264517>
9. Ухвала суду від 20 липня 2023 року, справа № 711/9738/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112305649>
10. Ухвала суду від 08 травня 2023 року, справа № 444/538/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110759844>
11. Ухвала суду від 17 лютого 2023 року, справа № 640/5243/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109124220>